

Počátek lásky, její předmět, definice a rozčlenění

„Hranice lásky jsou široké a dlouhé, širá cesta, kterou se ubírá, je poseta trny“; právě proto, jak vytýká Cardanovi Scaliger, „ji není snadné pominout“. Abych se nevystavil podobným výtkám, budu zkoumat všechny druhy lásky, její přirozenost, počátek, specifické rozdíly, předměty, jaká je dobrá a jaká nedobrá, kdy je ctností a kdy neřestí, přirozenou vášní či chorobou, jaká je její moc a jaký účinek, kam až může sahat. A třebaže již něco z toho bylo řečeno v prvním oddíle v sekcích věnovaných duševním zmatkům („neboť láska a nenávisť jsou první a nejběžnější vášně, z nichž se rodí ostatní a z nichž ostatní vyplývají“, jak říká Piccolomineus, anebo, slovy Nich. Caussinuse, je to *primum mobile* všech ostatních afekcí, které na ni navazují), proberu teď tuto látku mnohem obsírněji ve všech jejích součástech a rozvětveních, aby se mnohem lépe vyjevilo, co láska je, jak se může lišit podle svého předmětu a jakým způsobem může být příčinou melancholie, pokud chybí anebo (což je nejčastější a nejběžnější) je nemírná a přepjatá.

Univerzálně vzato se láska vymezuje jako touha, což je slovo, jež má velmi široký význam, a i když ten, kdo o ní tak zevrubně pojednával, totiž Leon Hebraeus, ve svém třetím dialogu nikterak nerozlišuje, v prvním tak přesto činí a definuje lásku touhou: „Láska je dobrovolná náklonnost, je to touha těšit se tím, co je dobré. Touha si přeje, láska se těší; konec jednoho je počátkem druhého; to, co milujeme, je tady, to, po čem toužíme, je vzdálené. Plótínos říká, že „je potřebné správně rozebrat lásku, zda je od boha, či od

ďábla, zda je to vášeň ducha, anebo zda je zčásti od boha, zčásti od ďábla a zčásti na straně vášně“. Dochází k závěru, že láska má účast na tom všem, že se rodí z touhy po krásném a správném, a vymezuje ji jako „konání ducha, který touží po dobrém“. Platón ji nazývá velkým bohem pro její prudkost a svrchovanou vládu nad ostatními vášněmi, definuje ji jako „touhu mít trvale dobro“. Ficinus ve svém komentáři dodává k tomuto výměru ještě příjemnost: „Láska je touha těšit se tím, co je dobré a příjemné.“ Augustinus tuto obecnou definici rozšiřuje; láska je podle něho potěchou srdce z toho, „co si přejeme získat, je radostí, máme-li to, po čem jsem toužili, a těšíme-li se z toho“. Scaliger, *Exerc.* 301, kritizuje uvedené definice a tvrdí, že lásku nelze definovat touhou či žádostí, „neboť těšíme-li se z věcí, po nichž toužíme, není zde již žádná žádostivost; jeho výměr lásky je tedy takový: „Láska je náklonnost, v níž jsme buď spojeni s tím, co milujeme, anebo v tomto spojení trváme“, což je zčásti ve shodě s tím, co říká Leon Hebraeus.

Láska však může být různá, a to podle toho, jak různý je její předmět, který je vždy dobrý, milý, příjemný, sličný a vzhledný. „Dobro je to, k čemu všechno směřuje“, jak zní naučení Aristotelovy *Etiky*, anebo alespoň k tomu, co se dobrým zdá; *quid enim vis mali* (dovozuje Augustinus), *dic mihi? puto nihil in omnibus actionibus*; míním, že si nepřejíš ve svých skutcích, myšlenkách a přáních ani škodit, ani konat zlo, *nihil mali vis*; nechceš mít špatné zrno, špatnou půdu, nepodařený strom, nýbrž všechno jen dobré: dobrého sloužícího, dobrého koně, dobrého syna, dobrého přítele, dobrého souseda, dobrou ženu. Z tohoto dobra pochází krása, z krásy půvab a ladnost, které jako mnoho paprsků vycházejí z toho, co je v něčem nejlepšího; to nás pak pudí k lásce a k tomu, že si takové věci žádáme; kdyby tu nebylo v našich očích cosi příjemného a pěkného, nesnažili bychom se to získat. „Miluje jenom ten,“ praví Aristotelés, „kdo byl

nejprve potěšen sličností a krásou.“ A naše láska je různá podle toho, jak různé jsou pěkné předměty, poněvadž, jak říká Proclus, *omne pulchrum amabile*, všechno pěkné je zamilováníhodné; milujeme to, co je nám na pohled příjemné a milé, anebo co se nám takovým zdá a co za příjemné a milé považujeme. Předmětem lásky je cosi, co je hodno milování, jejím cílem a její snahou je získat ty, k nimž pociťujeme lásku, a po tom také touží náš duch, aby se mohl radovat. To se nám zdá pěkné a dobré, protože dobro, půvab a jednotu nelze od sebe oddělovat. Krása září, tvrdí Platón, a skrze toto své záření a svícení probouzí obdiv; čím sličnější je předmět, tím dychtivěji je vyhledáván. A proto ji též Platón definuje takto: krása je zářící a třpytivý jas, vycházející z dobra a šířící se prostřednictvím idejí, semen, důvodů a stínů, které se zmítají v našem duchu, aby skrze toto dobro mohly být všechny spojeny a staly se jedním. Podle jiných je krása dokonalostí celé složeniny, „způsobená souladností symetrie, míry, řádu a i způsobu všech částí; sličnost, jež vychází z této krásy se nazývá půvabem, a proto jsou všechny hezké věci půvabné“. Půvab a krása jdou ruku v ruce, tak sladce a něžně si dovedou získat naše duše a přitahují je tak mocně, že uvádějí ve zmatek naše rozvažování a není možné je rozlišit. Jsou jako ony paprsky a zář vycházející z jasného a božského slunce; jsou rozličné, protože mají původ v rozličných předmětech, a proto se mohou dotýkat různých smyslů a těšit je; „naše oči, uši anebo naše vnitřní duše totiž přijímají různé podoby krásy“, jak zevrubně vykládá Platón ve svých dialogích *de Pulchro*, *Phaedrus*, *Hippias*; když vyvrátil mnoho sofistických omylů, přijímá závěr, že krása je sličnost ve všech věcech, které těší oči, uši i samu duši; odtud potom Valesius vyvozuje, že cokoli se líbí našim uším, očím a duši, nemůže nebýt krásné, hezké a nutně probouzí naše potěšení. „Nic ale nemůže více těšit náš sluch a zklidňovat naši mysl než hudba.“ Hezké domy,

obrazy, sady, zahrady, pole, pěkný sokol či pěkný kůň jsou nám nanejvýš příjemní; krásným a hezkým nazýváme cokoli, co se líbí naší očím a uším; „ostatním smyslům náleží potěcha, avšak půvab a krása jen těmto dvěma“. A poněvadž se předměty mění a jsou rozmanité, rozmanitě zasahují naše oči, uši i duši, proto někteří autoři rozlišují právě tolik druhů lásky, kolik je jejích předmětů: jedna krása vychází z Boha, to je pak krása božská, o které Dionýsios, staří i moderní scholastikové sepsali četné svazky *de amore dei*, jak ji nazývají, jakož i mnoho parenetických rozprav; jiná vychází z jeho stvoření: je tedy krása těla, krása duše, krása vyplývající ze ctnosti, *formam martyrum*, krása mučedníků, jak ji pojmenoval Augustinus, *quam videmus oculis animi*, kterou vidíme zrakem ducha; krása, jež by podle Tullia *admirabiles sui amores excitaret*, vzbudila úžasnou lásku, kdyby mohla být spatřena tělesnými očima, a strhla by celou duši. A zase jiná krása souvisí s těmi částmi těla, které jsou obrácené navenek, a s půvaby, jimiž jsou nadána gesta, způsob řeči, pohyby a úměrnost tvorů, ať mužských či ženských (platí však zvláště o ženách, pročež staří básníci dávali Venuši za průvodkyně tři Grácie, které jí slouží a provázejí ji), a mnoho dalšího, čeho počet je bezmála nekonečný; jména lásky se mění podle jejích předmětů: lačnost je láska k penězům, chtíč je láska ke kráse, žádostivost je nemírná touha po jakékoli slasti, přátelství, láska, dobrá vůle atd.; buď je ctnostná, anebo neřestná, čestná, či nečestná, přepjatá, anebo nedostatečná, jak ještě na příslušném místě vyložíme; je láska heroická, náboženská atd., což vše lze nakonec rozdělit do dvou druhů podle hlavních částí, jichž se týká, což je mozek a játra, na *amor et amicitia*, lásku a přátelství; Scaliger, *Exercitat.* 301, Valesius a Melanchton zjevně opírají toto dělení o Platónovu dvojici φιλεῖν a ἐρᾶν, o které se mluví v Pausaniově řeči, v níž se rozebírají dvě Venuše a dvě lásky. „Jedna je starší a je bez matky, dcera boha

nebes, která se proto nazývá Nebeskou; druhá je mladší, dcera Jupitera a Dioniny, která se obecně nazývá Venuší“. Když toto místo komentuje Ficinus, *cap.* 8, podle Platóna nazývá tyto dvě lásky dvěma démony anebo, s ohledem na nás, dobrým a špatným andělem, kteří neustále obletují naši duši. „Jeden nás pozdvihuje k nebi, druhý stahuje k peklu; jeden je dobrý a pobízí nás k nazírání oné božské krásy, kvůli které konáme spravedlnost a plníme bohu milé povinnosti, zabýváme se filozofií etc.; druhý je zlý, ale i když je špatný, je třeba jej chovat v úctě, poněvadž ve svých vlastních přirozenostech jsou oba dobří: plodení dětí je stejně nezbytné jako hledání pravdy, a je nazýváno špatným, protože se zneužívá a odvádí naši duši od nazírání prvního k nízkým předmětům.“ Potud Ficinus. Svatý Augustin, *lib.* 15 *de Civ. Dei, et sup. Ps. lxiv*, se vyjadřuje podobným způsobem: „Každý tvor je dobrý a může být milován dobře i špatně“; na jiném místě pak říká: „Dvě obce znamenají dvojí lásku, Jeruzalém a Babylon, láska k Bohu a láska ke světu; jsme občané obou těchto měst a pečlivým zkoumáním sebe sama může každý zjistit, kterému náleží.“ Jedna láska je kořenem všech špatností, druhá všeho dobra. A v 15. *kap. lib. de amor. Ecclesiae* říká, že čtyři hlavní ctnosti nejsou nic jiného než správně vyvážená láska; v 15. knize *de civ. Dei., cap.* 22 nazývá ctnosti řádem lásky, na což navazuje i Tomáš, I, *part.* 2, *quaet.* 55, *art.* 1 a *quaest.* 56, 3, *quaest.* 62, *art.* 2, když toto tvrzení potvrzuje a ještě více rozvíjí. Lucianus má v této věci své vlastní dělení: „Jedna láska se narodila v moři: je právě tak měnlivá a bouřlivá v hrudi mladíků jako moře samo a je příčinou spalující žádosti; druhá je onen zlatý řetěz, který sestupuje z nebe a božským nadšením unáší naše duše, jež byly stvořeny k Božímu obrazu, pobízí nás, abychom chápali vrozenou a nezničitelnou krásu, pro kterou jsme kdysi byli stvořeni.“ Beroaldus vyjadřuje obdobnou myšlenku jedním ze svých epigramů:

*Dogmata divini memorant si vera Platonis,
Sunt geminae Veneres, et geminatus amor.
Coelestis Venus est nullo generata parente,
Quae casto sanctos nectit amore viros.
Altera sed Venus est totum vulgata per orbem,
Quae divum mentes alligat, atque hominum;
Improba, seductrix, petulans...*

Pravdou-li je učení, jež hlásá Platón,
je tedy dvojí láska, dvě Venuše známe.
Jedna je z ráje, jež bez početí zrozena,
vítězí naše duše v jednotný celek.
Druhá Venuše je známá po celém světě,
svazuje srdce bohů jakož i lidí;
nevhodná, kluzká a plná svodů,
vládne všem, kdy se jí zachce a jak.

Tohoto rozdělení lásky na dva druhy se drží i Órigenés ve svém *Komentáři k Písni písní*: jedna je od Boha, druhá od ďábla, tvrdí (příčemž tu od ďábla chápe v horším smyslu), a to pak opakují a napodobují další. Tyto dvě lásky (necháme-li stranou další dělení), ať už se vyznačují přemírou anebo nedostatečností, jsou-li zneužívány anebo zvrhnou-li se, plodí melancholii zvláštního druhu, jak ještě ukáží na příslušném místě. V jiném traktátu Augustinus rozlišuje tři druhy lásky, jichž je možno užívat buď dobře, či špatně. „Bůh, náš bližní a svět: Bůh nad námi, náš bližní u nás, svět pod námi. S ohledem na naše touhy má Bůh trojí, svět jediný a bližní dvojí. Naše touha po Bohu je buď od Boha, s Bohem, anebo k Bohu, což je její obvyklé pořadí. Je od Boha, jestliže od Něho přijímá, kde a jak Ho milovat: s Bohem, jestliže popírat Jeho vůli je nicotné; k Bohu, jestliže chce spočinout v Něm. Naše láska k bližnímu může vycházet od něho a kráčet ruku v ruce s ním, nikoli však k němu: od něho tehdy, když se

těšíme jeho bezpečí a zdaru: s ním tehdy, když jej toužíme mít za přítele a společníka na naší cestě k Pánu: nikoli však v něm, protože v člověku nelze hledat pomoc, důvěru ani naději. Ze světa pochází naše láska tehdy, když začneme obdivovat Tvůrce v jeho díle a chválit Boha v jeho stvořeních: má kráčet ruku v ruce se světem, jestliže s ohledem na proměnlivost všech světských věcí je zavržena v protivenstvích anebo povýšena k přepjatosti; ke světu, má-li se zabydlet v marných potěchách a bádáních.“ Mohl bych uvést ještě mnoho dalších dělení a členění lásky, avšak (jak varuje Scaliger), abych „nesměšoval nečistý a zkažený spalující chtíč s čistou a božskou láskou“, přidržím se přesného rozlišení Leona Hebraea, *dial. 2*, Sofie a Philona, když mluví o přirozené, smyslové a racionální lásce a každou se zabývá zvlášť. Přirozená láska a nenávisť je ona sympatie či antipatie, kterou můžeme pozorovat v oživených i neoživených tvorech, ve čtyřech živlech, kovech, kamenech: *gravia tendunt deorsum*, těžká tělesa tíhnou dolů, kámen ke svému středu, oheň vzhůru a řeky k moři. Slunce, Měsíc a hvězdy se ustavičně pohybují dokola, *amantes naturae debita exercere*, z lásky k dokonalosti. Tato láska, pravím, je patrná i v neoživeném stvoření. Vždyť jak by magnetovec mohl k sobě přitahovat železo? Černý jantar plevy? A půda prahnout po vláze jinak než z lásky? Není tvora, tvrdí svatý Jeroným, *quod non aliquid amat*, který by něco nemiloval, ani pařez, ani kámen, který by nějak nepociťoval lásku. Ještě zjevnější je to v případě bylin a květin, jak lze velmi dobře pozorovat na různém rostlinstvu; tak například panuje velká sympatie mezi břečťanem a jilmem, mezi břečťanem a zelím, břečťanem a olivovníkem (*Virgo fuit Bromium*, panna se vyhýbá Bacchovi), zatímco mezi břečťanem a vavřínem je silná antipatie; „břečťan nemiluje vavřín ani jeho vůni, snaží se jej zahubit, je-li nablízku“; bodlák a čočka se nesnášejí, myrta a olivovník se navzájem obtácejí svými kořeny i větvi, rostou-li blízko sebe. Více čti u Piccolomina, *grad. 7, cap. 1*;

Crescentia, *lib. 5 de agric.*; Baptisty Porty, *de mag. lib. 1, cap. de plant. odio et element. sym.*; Fracastoria *de sym. et antip.*; poučení o lásce a nenávisti planet podá pak každý astrolog: Leon Hebraeus uvádí spoustu neuvěřitelných příčin a nadto i morálních výkladů.

Smyslová láska je láskou zvířat; již uvedený Leon Hebraeus podává v druhém *Dialogu* její následující příčiny. Za prvé pociťují vzájemnou lásku k sobě samec a samice kvůli rozkoši z aktu plození. Za druhé je příčinou uchování druhu a touha po potomstvu. Za třetí je to vzájemná shoda bytostí stejného rodu: *Sus sui, canis cani, bos bovi, et asinus asino pulcherrimus videtur*, vepř se jeví nejkrásnější vepři, dobytče dobytčeti, pes psu a osel oslu, jak praví Epicharmos; totéž říká průpověď Diogena z Herakley: *Adsidet usque graculus apud graculum*, vrána k vráně sedá, těší se navzájem ze své společnosti, *Formicae grata est formica, cicada cicadae*, mravenci je milý mravenec a kobylce kobylka, co se sobě podobá, rádo k sobě sedává. Za čtvrté je příčinou zvyk, obyčej a blízkost; je-li například pes vychováván spolu se lvem a medvědem, budou se milovat, jakkoli se to vzpírá jejich přirozenosti. Sokoli, psi a koně milují své pány a opatrovníky; mohl bych zde vylíčit mnoho historek, ale čtenář se může přesvědčit sám, nahlédne-li do Gailia, *de hist. anim. lib. 3, cap. 14*, dvou *Epištol Lipsiových*, které se týkají psů a koní, do A. Gellia a jinam. A za páté je příčinou této lásky touha vychovávat mladé; takto psice pečuje o své štěně, slípka o kuřata, pěníce o malou kukačku atd.

Třetím druhem lásky je *amor cognitionis* podle jména, které jí dává Leon, láska racionální, *intellectivus amor*; ta je však, jak je nezbytné ještě jednou připomenout, vlastní lidem. Ukazuje se u Boha, andělů a člověka. Bůh je láska sama, pramen lásky, učitel lásky, jak se o něm vyjadřuje Platón; služebník míru, Bůh lásky a míru; žijte v pokoji se všemi lidmi a Bůh bude s vámi.

*Quisquis veneratur Olympum,
Ipse sibi mundum subjicit atque Deum.*

Ten, kdo chová v úctě nebesa,
podrobuje se světu i Bohu.
(Spagnuoli)

„Dík této lásce,“ jak praví Gerson, „získáváme nebe“ a stejně tak i Boží království. Tato láska je buď v Trojici samé (jelikož Duch Svatý je láska Otce i Syna; J 3,35; J 5 a J 14,31), anebo je to láska obrácená k nám, k jeho tvorům, láska, která panovala při stvoření světa. *Amor mundum fecit*, láska staví města, *mundi anima*, je duší světa, vynalezla umění, vědy jakož i všechny dobré věci, pobízí nás ke ctnosti a lidskosti, spojuje a probouzí; udržuje pokoj na zemi, klid na moři, tiší větry a živly, zahání strach, zlost a neotesanost; *circulus a bono in bonum*, je to kruh stále spojující dobré s dobrým, neboť láska je počátkem i koncem všeho našeho jednání, příčina účinná i instrumentální, což naši básníci představují skrze své symboly, znaky či emblémy kruhů či čtverců.

*Si rerum quaeris fuerit quis finit et ortus,
Desine: nam causa est unica solus amor.*

Chceš li znát konec i počátek všeho,
zadrž: jedinou příčinou je láska.
(Camerarius Junior)

Láska, říká Leo, stvořila svět, a když jej pak Bůh napravoval, „tak miloval svět, že dal svého jediného Syna, aby žádný nezahynul“ (J 3,16), „Hleďte, jak velikou lásku nám Otec daroval, byli jsme nazváni dětmi Božími“ (1 J 3,1). Ochraňuje svou prozřetelností, ať již celý svět anebo své vyvolené svaté a zvláště svou církev: chrání svůj lid jako zřítelnici oka,

miluje z čisté dobroty, *Carior est ipsi homo quam sibi*, dbá o lidi víc než lidé sami o sebe. Ale ne proto, že jsme slušní, ani kvůli nějaké naší zásluze či ctnosti, protože my jsme větším dílem špatní a zlí, nýbrž ze své nesrovnatelné lásky a dobroty, ze své Boží přirozenosti. A to právě je onen zlatý řetěz Homérův, který sahá od nebes k zemi, k němuž je přivázán každý tvor a závisí na svém Stvořiteli. Učinil vše, jak říká Mojžíš, a „viděl, že vše je dobré“ (Gn 1,31) a vše si jako dobré zamiloval.

Láska andělů a živých duší je vzájemná, obrací se k nám, kdo jsme vojáky církve a ke všem, kdo milují Boha; jako slušné paprsky ozařují zemi z nebeských trůnů, andělé nás zahrnují svou blahovolností, *in salute hominum promovenda alacres, et constantes administrari*, dychtiví ve své touze spasit lidi jsou jejich setrvalou oporou; nebesa se radují z každého hříšníka, jenž se kaje; modlí se za nás, přejí si naše dobro; slovem jsou to čisté strážní andělé, *casti genii*.

*Ubi regnat caritas, suave desiderium,
Laetitiaque et amor Deo conjunctus.*

Kde vládne milost a sladká touha,
radost a láska spojují s Bohem.

Láska, jež je vlastní smrtelným lidem, je tedy třetím článkem tohoto pododdílu a tématem následující rozpravy.